

Gammalsvenskby 225 år

Av Karl-Erik Tysk

Inför Gammalsvenskbys 225-års jubileum reser en grupp på 14 personer från Sverige och en annan grupp på 23 personer från Alberta i Kanada till Zmijivka vid något olika tidpunkter. Lolo och Christina Sturén kommer till Ukraina redan på tisdagen men kan väl nästan räknas som ukrainaboende. Ordföranden i Svenskbyföreningen Birgitta Utas, tidigare ordföranden Karl-Olof Hinas och Lena Malmgren, Ingemar och Ulla-Britt Ahlgren, Gunnel Jugren anländer på onsdagen. Kommunalrådet Lars Thomsson från Gotland ansluter på fredagskvällen, Åke Uthas på lördagen och Tage Brolin slutligen på söndagen efter att ha försökt komma en dag tidigare men på grund av att han från början förväxlat sina pass tvingats övernatta i Budapest.

Torsdagen den 25 april

Staffan Beijer, Berit Tivell och jag anländer till byn sent på torsdagskvällen efter att ha blivit fördröjda ganska länge i Odessa, eftersom allt bagage inte var med på planet från Budapest. Bilfärden till Zmijivka sker också i ett ganska makligt och trafiksäkert tempo, vilket tillhör sällsyntheterna i dagens Ukraina. För en gång skull är jag uppmärksam på trafiken, eftersom den arkitekt från Zürich som satt i stolen bredvid mig på planet berättade om en del härresande trafikincidenter han nyligen varit med om på de ukrainska vägarna. Dessbättre besannas alltså inte mina nyväckta farhågor.

Jag själv bor hos Lilija Malmas, där Birgitta, Karl-Olof och Lena redan befinner sig, medan Staffan och Berit åker vidare till Anna Annas, där Ingemar, Ulla-Britt och Gunnel bor. Familjen Malmas har gett ett av sina hus en delvis ny inredning. Det som tidigare bara var en matsal är nu ombyggt till kök med rinnande varm och kallt vatten samt gasspis. I badrummet finns både dusch och toalett, en revolutionerande ansiktslyftning.

Fredagen den 26 april

Efter frukost vandrar Birgitta, Berit, Staffan och jag till Schlangendorf, där vi först gör ett besök hos Maria Malmas. Så här på våren verkar byarna ovanligt rena och den skira grönskan bidrar till upplevelsen av ovanlig fräschhet. Maria visar stolt upp den nysatta potatisen som börjar sticka upp på landet ner mot Dnjepr. Det ser nästan jungfruligt ut, när de ljusgröna plantorna i rader avtecknar sig mot den brunsvarta jorden.

Vi dricker te och kaffe utanför sommarköket. I solskenet känns luften ljum, även om vinddraget avslöjar att kylan inte har släppt sitt grepp. Maria har litet svårt att gå. Benen fungerar inte och levern vill inte riktigt hänga med. Hon var i mars på sjukhuset men där lyckades man inte förbättra hennes tillstånd. Hon har fått rådet att äta mera kött för att förbättra sin leverstatus. Maria lovar i alla fall att ta fyra kanadensare som lunch- och middagsgäster.

Birgitta och jag besöker sedan Anna Sigalet vars man är mer eller mindre permanent sängliggande. Därför vågar Anna inte ta några gäster. Anna själv verkar däremot frisk och kry.

Vi går vidare till Anna Portje. Anna är ute i trädgården och arbetar, trots sin krökta rygg och trots att hon för säkerhets skull måste stödja sig på två käppar. Sedan hon i vanlig ordning låst in sin ettrigt skällande hund får vi komma in i verandan för en pratstund.

Anna berättar att det var en kraftig storm i byn den 28 eller den 29 mars, en storm som hon inte tidigare upplevt under livet. Allt flög omkring så att man inte ens kunde se över gatan. Än mindre såg man Dnjepr. Det höll på nästan tre dagar och Schlangendorf var utan ström hela tiden. Och inte bara Schlangendorf utan alla platser som stormen drog fram över blev strömlösa. Allt smuts från floden hamnade på stranden och man kunde inte använda vattnet. Förut, när det inte var någon vattenreservoar, var det ren, vit sand. Sådan vit sand finns inte någonstans i världen, säger Anna. Då hade man inte några kranar i gårdarna utan hämtade vattnet direkt från floden.

Vi firar nattvard tillsammans. Anna vill gärna läsa med på de ställen där det i svenska psalmboken står att församlingen skall delta. Hon påpekar detta varje gång det går litet för fort i gudstjänsten.

Efteråt börjar hon som vanligt att ösa ur sitt stora förråd av berättelser. Denna gång förflyttar hon oss tillbaka till kriget och den tyska ockupationen:

Det var en gång som man sade: Gå och hämta vatten. Då gick jag nerför Stadsbacken. Vi bodde ju på Stadsbacken men på den högre raden, inte där Malmas bor men där Emil Norberg bodde. Emil Norberg och sedan ett, två tre hus och då var vårt hus. Och då gick vi så snett över grannarnas som bodde där. Där fanns ingen mur. Det var bara stenar så hög. Då tog jag oket och ämbaren. Och när jag gick någonstans, sjöng jag jämt. Då började jag sjunga en rysk sång, Katjusja. Bakom Hoas var ett det ett hål in under jorden. I Stadsbacken fanns det

sådana hål sedan den turkiska tiden. När vi var flickor, tog min bror och några andra pojkar snö och kröp in där. Sedan narrade de in oss fyra flickor, Matilda Norberg, Alvina Norberg, Elsa Norberg och mig: ”Kom in och se hur turkarna hade det.” Det var tjugo meter, tror jag, och sedan var det en vägg och i väggen var det ett hål. Man fick krypa in genom håller och där var det en kammare. På väggen var det en sten och på den var det hieroglyfer, som vi inte kunde läsa. Det var på turkiska. Det hade varit deras kyrka, tror jag. Och längre bort var det hopfallet, så att man inte kunde gå längre. Så vi gick ut. Där var till höger en stor kammare.

Jag kom skenade och när jag var mitt för hålet där, då klatschade det. Vet ni, det som man gör med bössan, när man skall skjuta. Jag hörde att det klatschade men jag sjöng fortfarande. Det var partisanerna som var häröver. Här var ju tyskar. Jag gick och sjöng och hämtade vatten. Och jag gick inte den vägen tillbaka utan gick gatan vid Malmas rakt upp. Jag hade inte kommit fram till Malmas trädgård, då de sköt med sådan bössa som inte smäller starkt. De sköt på mig, så att jag skulle vända och gå tillbaka den där vägen. De ville få fatt mig.

Hos våra grannar bodde en tysk, en general. Han hade sjutton eller arton soldater i ett uthus. Och vid byns ände stod jämt en soldat och vaktade och de vaktade också honom på gården. Han visade sig inte. Han hade en bil och en sådan där hög mössa. Han kom så fort ut och så körde de iväg.

De ville fråga ut mig. De ville kanske komma in i vårt hus. Vi var ju grannar. Vi var tre barn och en gammal farmors bror som bodde hos oss. Han var redan sjuttio år gammal. De ville in där för att få den där tysken. De började skjuta på mig. Och då såg jag huvudena på dem, där de låg bakom Hoas hus. Då satte jag ner oket med ämbaren så att vattnet flög upp och sprang in. Där fanns ett akacieträd och det sköt på det trädet så att bladen flög men ovanför mig. Och när jag kom upp från gatan, kom de ut från stugan där och sade att partisanerna var här. Då kom åtta motorcyklar från Schlangendorf körande upp. De lade sig vid vår stuga vid den låga muren som jag gick över. Och så sköt de på partisanerna, som släpade en kvinna som bodde i Klosterdorf. Den äldste sonen i ett av husen hette Grisja. Han rodde jämt över till holmen. Han var förbunden med partisanerna. Kvinnan sade det till tyskarna. Då tog de ut honom och sköt ihjäl honom. Då tog partisanerna henne, släpade med henne och vill ta med henne men hon skrek. Hela byn hörde det. Då började tyskarna skjuta på partisanerna, så att de fick släppa henne. Hon slet sig lös och kom uppspringande i byn. Hon hade långt år. Det var blött och kläderna var sönderslitna. Sena sprang hon över till Schlangendorf till kommandanturen för att söka skydd. På natten brände partisanerna upp hennes hus. Det var grymt.

På eftermiddagen går vi runt i Verbivka för att se vilka som kan ta emot kanadensiska gäster. Vi kommer också till Lily Hansas som trots sina hjärtbesvär verkar vara i högform. Hon berättar om sin son som drucknade i Dnjepr och om sin sonson, Serjosja, som nu är tjuugoåttå. Han i sin tur har en pojke som är tre år, Kostja. Serjosja arbetar på den bensinstation som ligger alldeles vid infarten till Berislav. Lilys djurbestand har reducerat till åtta ankor, nio höns och en tupp förutom två hundar och en katt. Lily är rädd för döden. Hon vill inte dö. ”Det är så farligt om man tittar in i det djupa hålet, där man släpper in en död. Jag kan inte vara i rummet, när jag sover. Jag måste lämna den här dörren öppen. Jag är rädd för gas också. Jag har ingen gas att laga mat på.”

Lördagen den 27 april

Klockan 09 00 är det en liten andaktsstund i den tyska kyrkan innan vi ger oss ut på steppen för att delta i invigningen av vägbygget. Zmijivka skall förbindas med vägen från Berislav norrut. Tidigare har man vid tjanlig väderlek sommartid kunna köra med bil över fälten men nu skall det bli en riktig väg, så att man slipper den dåliga vägen in mot Berislav och särskilt de urusla gatorna i själva staden. Man har från myndigheternas sida lovat att vägbygget skall ta ett och ett halvt år. Man kan hoppas på att de mot förmodan skall visa sig kunna uppfylla det löftet.

Det är en lång rad politiker och andra prominenta personer som deltat i invigningen. Chumaks direktör Carl Sturén är en av dem som spelat en viktig roll inför beslutet om den nya vägen. Schaktmaskinerna är i full gång, när invigningstalen hålls och de närvarande prästerna välsignar vägbygget med vigvatten. Den svenska damkören sjunger.

Efter invigningen åker vi tillbaka till Gammalsvenskby, där det är stora festligheter vid Kulturhuset. Förutom alla tal som hålls, bland annat av ukrainska politiker, den svenske ambassadören och de närvarande prästerna, får deltagarna bese en fotoutställning inne i Kulturhuset och äta lunch utomhus. Det finns svensk, tysk och ukrainsk mat att välja bland.

Allt är gratis och manifestationen blir därför en av de mest demokratiska tillställningar som man har varit med om i Ukraina.

Tanja och Mark Sturén är två av dem som går omkring på utställningen:

Lagom till jubileet har Zmijivka fått ett nytt vapen:

De fyra gula fälten står för de fyra byarna Schlangendorf, Mühlhausendorf, Gammalsvenskby och Klosterdorf, de tre kronorna för den svenska anknytningen och klasarna med vindruvorna för den bördiga jorden och vad den avkastar. Färgerna är de ukrainska (och med något annan nyans svenska).

På kvällen är några av oss inbjudna till Carl Sturén och hans familj i Nova Kachovka. På vägen dit gör vi ett besök på den gamla judiska kyrkogården som idag ligger övergiven vid infarten till Novo Berislav. Den minner om den judiska befolkning som fanns här före kriget. På en del gravstenar kan man fortfarande läsa inskriptionerna.

Men många håller på att vittra sönder.

Inne i Berislav stannar vi till vid den blå kyrkan (Zaporizka Vvedenska tserkva). Den är en kosackkyrka som byggdes 1725 men flyttades hit från Perevolotjna (1784-86), där den svenska armén under greve Adam Ludwig Lewenhaupt kapitulerade den 1 juni 1709. Kyrkan var en av de kyrkor som fungerade som gudstjänstlokal under hela kommunisttiden. Chumaks chaufför Pasja berättar att han i hemlighet lät döpa sina barn där.

Söndagen den 29 april

På morgonen klockan 10 00 är det som vanligt gudstjänst i den tyska kyrkan. Den kanadensiska gruppen har just anlänt och den blir ett kärkommet återseende. Det är två år sedan några av oss var på jubileet i Wetaskiwin i Alberta. Den tyske prästen Edvard Loeffler leder gudstjänsten och jag predikar, denna gång på fyra språk, förutom på de traditionella, ryska, tyska och svenska, nu också på engelska. Evangeliet är hämtat från Johannes femtonde kapitel och handlar om vinstocken och grenarna. Jag bygger upp en vinstock av deltagarna i kyrkan som kommer från olika håll i världen: Ukraina, Sverige, Kanada, Tyskland, Lettland, Ryssland, Kazakstan, Makedonier och ytterliga några länder.

Efter gudstjänsten fördelar vi de kanadensiska gästerna på de familjer som lovat servera lunch och middag under de kommande dagarna.

På eftermiddagen gör vi ett besök på gravgården, där kanadensarna letar upp sina släktingars gravar. Vi stannar till vid Malmas familjegrav med porträtten av Emma, Johannes och Katarina samt vid Emil Norberg grav och håller en liten andakt. Vi går sedan till kyrkan, där Oleksandr Kvitka tar emot oss och berättar om sin församling.

Måndagen den 30 april

På förmiddagen går vi runt med kanadensarna. Vi besöker bland annat vårdcentralen med den nyrenoverade tandläkarmottagningen, där ordföranden i Svenskbyföreningen Birgitta Utas provsitter tandläkarstolen:

Läkaren Alexander Zablude passar på att vädja om pengar till en ny destilator. Sedan visar oss hans maka Natasja Zablude som vanligt oss runt på hemmet för äldre, där vi får tillfälle till en pratstund med Lidija Utas.

Än en gång hälsar vi på hos Lily Hansas som är i högform. Hon berättar om sin familj och påstår till allas munterhet att hon har haft djävulen till svärmor, vilket gjorde att hon ganska snabbt lämnade sin man. Så småningom visar det sig att det finns andra bedömningar av den stackars svärmodern.

Lily Hansas i samspråk med Sig Buskas

På eftermiddagen far vi med kanadensarna till kloster Grigorije-Bizjukiv i Tjervonyj Majak med Mikola Kurivtjak som sakkunnig guide.

Vid eremitgrottorna

På kvällen är vi traditionsenligt hos Oleksandr Kvitka för att smaka på hans alltid lika utsöka pelmeni.

Tisdag den 1 maj

På morgon går jag och Birgitta till Lisa Hansas där vi firar nattvard. Lisa har en av sina döttrar hos verkar någotsånär, även om hon har litet svårt för att röra sig. Lisa är Lily Hansas svägerska och jag berättar för henne om Lilys karaktäristik av sin svärmor. Men Lisa förklarar sakligt att det omdömet får stå för Lily, vars man så småningom gifte sig med en annan kvinna som trivdes väl med sin svärmor. Jag lämnar sedan Birgitta och Lisa för att skynda ner

till kyrkan och möta kanadensarna som kommer dit klockan 10 30. Vi gör en liten rundvandring i byn och besöker Lilija Malmas, som stolt kan visa upp sitt nya badrum och sitt nyrenoverade kök. Utanför Emils hus sitter Lisa som vi hälsar på. Lisa får en hel del gåvor av de kanadensiska gästerna. Det visar sig att några är släkt med Lisa.

Efter lunch är det nattvardsgudstjänst i den ukrainsk-ortodoxa kyrkan som leds av Staffan Beijer. Strax innan vår gudstjänst håller Oleksandr Kvitka begravning för en av de ukrainska byborna. Staffan och jag deltar med bön.

Efteråt vandrar vi mot skolan och gör ett besök hos Maria Norberg för att mildra henens upprördhet över att hon inte fått några lunch- och middagsgäster. Maria har opererat bort det ena ögat och väntar på att få en protes insatt. Efter besöket verkar allt vara frid och fröjd. Maria känner sig tillräckligt uppmärksammad.

Efteråt visar Mikola och svenskläraren Larissa skolan. När den visningen är klar är det dags att sätta sig till bords för den högtidsmiddag som Svenskbyföreningen bjuder på med anledning av 225-årsjubileet.

Stämningen är hög under festen och många tal hålls. Kommunalrådet Lars Thomsson från Gotland överlämnar ett standar till sin ukrainska kollega och påminner honom om att han lovat att byns vattenfråga.

Det utlöser våldsamma applåder från de närvarande. Ett annat bejublat tal hålls av Sigfrid Buskas från Kanada som inte varit i byn senan han reste med de andra byborna till Sverige 1929. Nina Klimenko deklamerar en av sina dikter:

Damkören förstärkt med några herrar – Oleksandr Kvitka, Viktor Norberg och Gustaf Annas – sjunger.

Efter festen tog kanadensarna reste kanadensarna till Kachovka och som avsked sjöng damkören på nytt.

Onsdagen den 2 maj

Vi, Birgitta, Staffan, Berit, Lars, Tage, Åke och jag, ger oss i väg redan vid halv sjutiden på morgonen. Mikola Annas kör oss en bit på andra sidan Berislav, där sedan en bil från Chumak med Lolo Sturén och chauffören Pasja tar upp oss för vidare färd mot Odessas flygplats, dit vi efter några kaffe- och matpauser når fram klockan tjugo i ett. Så småningom åker vi åt olika håll, Warszawa, Riga och Budapest, för vidare befordran till Stockholm, Köpenhamn och Skopje, nöjda efter ett stimulerande jubileum.